

ÅBNE SIDER

Den stærke tradition

Gymnasiets lærebøger i engelsk grammatik



Poul Tornøe

Frederiksberg Studenterkursus; ekstern lektor i grammatik, Engelsk Institut KU.

Den grammatiske systematik og terminologi der anvendes i gymnasiets engelskundervisning har holdt sig bemærkelsesværdig konstant i mange år. Halvfemsernes gymnasiegrammatikker opdeler og beskriver stoffet stort set på samme måde som man gjorde for 30 år siden.

I løbet af den samme periode er der imidlertid sket en udvikling som gør at der er behov for fornyelse på området.

Det postgrammatiske skolesystem¹

For det første har gymnasieelevernes forudsætninger inden for grammatik ændret sig, så man - trods de senere års anråbelser af mantraet 'sproglig viden og bevidsthed' - ikke kan tage for givet at eleverne ved indgangen til gymnasiet har nogen samlet viden om gram-

matik. Blandt mange årsager hertil kan nævnes nedprioriteringen af latin.

For det andet er gymnasiets grammatikundervisning i engelsk - trods gode intentioner i vejledninger og bekendtgørelser - i praksis gradvis blevet nedprioriteret; ofte er grammatikundervisningen reduceret til fejlstøvsugning i forbindelse med stiløvelsesskrivning og andet skriftligt arbejde. En sammenhængende forståelse af det engelske sprogs opbygning formidles sjældent. Igen er der formentlig en række grunde til at det er sådan: trængslen af underdiscipliner inden for faget, engelsklærernes præference for litterære og kulturelle emner² og ikke mindst elevernes fordomme om 'grammatikspøgelset'.

For det tredje har undervisningen i en-

gelsk grammatik på universitetet udviklet sig markant i løbet af de sidste tredive år. Det vender jeg tilbage til nedenfor.

For universitetets vedkommende har nedprioriteringen af grammatik i gymnasiet betydet at grammatikundervisningen for førsteårsstuderende i engelsk starter på bar bund. Undervisningens grundvilkår er at de nye studerende ingen grammatiske forudsætninger har. Dette fører igen til en stejl progression i undervisningen (man har jo et niveau man vil nå); en progression som er med til at give disciplinen skræmmestatus blandt de studerende.

I den anden ende af studiet, når kandidaterne for en dels vedkommende bliver gymnasielærere, finder de ud af at den grammatik de har studeret på universitetet ikke kan bruges til ret meget i gymnasiets fejlstøvsugningsunivers.

En del af forklaringen på disciplinens problemer i gymnasiet skal efter min mening findes i den manglende fornyelse i lærebøgerne. For at forstå udviklingen er det imidlertid nødvendigt først at kaste et blik på de lærebøger der bruges på universitetet.

Fra ordklasser til syntaks: Universitetsgrammatikkernes udvikling.³

Indtil slutningen af halvfjerdserne var Schibsbyes *A Modern English Grammar*⁴ og den dansksprogede pendant standardværket herhjemme.

A Modern English Grammar er inddelt i syv kapitler der alle har en ordklasse

som overskrift. Hvert kapitel indledes med en kort oversigt over ordklassens form, funktion og indhold. Herefter følger en meget grundig gennemgang af ordklassens morfologi efterfulgt af en beskrivelse af formernes anvendelse. F.eks. giver Schibsbye en uhyre grundig gennemgang af de uregelmæssige verbers variantformer (*wake, woke/waked, waked/awoken/woke* osv.), hvorimod man ikke får et egentligt overblik over den finitte verbalfrases syntaks; således behandles passiv under perfektum participium, progressiv under *ing*-form osv. Syntaks behandles nødtørftigt; et kapitel om den engelske sætning findes ikke, inversion behandles ikke, og det samme gælder for adverbialers placering.

Steller & Sørensens *Engelsk Grammatik*⁵ benyttes stadig i et vist omfang som opslagsværk.

Ligesom Schibsbye støtter Steller & Sørensens sig til ordklasserne i struktureringen af stoffet, dog således at morfologi og syntaks behandles i adskilte afdelinger. Syntaksafdelingen indledes med en introduktion til syntaktisk analyse og en grundig behandling af den engelske sætnings opbygning. Dette er en fornyelse i forhold til Schibsbyes fremstilling. I kapitlerne om de enkelte ordklassers syntaks er det imidlertid igen formerne der er styrende for fremstillingen; f.eks. behandles en *to*-infinitiv der optræder som postmodifikation i en nominalfrase (*his decision to retire*) i afsnittet 'Infinitiv' under verbernes syntaks (hvor det tilsvarende eksempel i nyere fremstillinger findes under nominalfrasens syntaks).

Århus-bølgen

I Danmark kommer bruddet med den ordklassebaserede opbygning af stoffet fra slutningen af halvfjerdsene og frem til starten af halvfemserne i tre lærebøger af forfattere der alle i kortere eller længere tid har været ansat på Engelsk Institut på Århus Universitet.⁶

Alle tre grammatikker tager udgangspunkt i den engelske sætnings opbygning, som beskrives i det første egentlige kapitel. Fokus i fremstillingen er flyttet fra ordklasser til fraser, dvs. ordgrupper med kerne og underled (f.eks. nominalfrase: ordgruppe med substantiv eller pronomener som kerneled). Alle tre grammatikker har separate kapitler om verbalfrasen, nominalfrasen og adjektiv / adverbialfrasen. Frasernes syntaks behandles grundigt, hvorimod morfologien (f.eks. substantivernes flertalsdannelse) får væsentligt mindre plads end i de traditionelle grammatikker (Schibsbye; Steller & Sørensen). Som eksempel kan fremhæves behandlingen af verbalfrasen, hvor der redegøres grundigt for opbygningen med fire mulige pladser foran hovedverbet (*should have been being sown*), hvorimod de uregelmæssige verbers morfologi er nedprioriteret i alle tre fremstillinger.

Den nye bølge

Inden for de sidste tre år er der kommet en lille bølge af nye universitetsgrammatikker til engelsk af danske forfattere.⁷

I disse fremstillinger videreføres bevægelsen fra morfologi til syntaks. Mest

markant er det i Bache & Davidsen-Nielsen, hvor beskrivelsen af den engelske sætnings opbygning er vokset til at fylde mere end halvdelen af fremstillingen. Det skyldes bl.a. at forfatterne betragter visse fænomener der traditionelt forbindes med en bestemt ordklasse eller frasetype, som hørende til hele sætningen; det gælder f.eks. passiv. For alle tre grammatikker i den nye bølge gælder det at morfologien er nedprioriteret, og at behandlingen af stoffet er struktureret efter den enkelte frases opbygning og grammatiske kategorier.

En logisk følge af den øgede fokus på syntaks på bekostning af morfologi er at de nyere universitetsgrammatikker gør mere ud af sætningsanalyse. Både Arndt et al. 1977 og Preisler 1992 angiver regelmæssigt analyseforslag til eksempelsætninger, og i to af de nyeste grammatikker (Bache & Davidsen-Nielsen 1997 og Hjulmand & Schwarz 1998) er hele kapitler viet en indføring i sætningsanalyse.

Den ovenfor skitserede udvikling i måden stoffet organiseres på har selvsagt medført betydelige fornyelser i terminologien. En lang række nye termer er indført: nominalfrase, verbalfrase, kerne, præmodifikator, verbalmønster, komplekstransitiv osv. Til gengæld er en række af den klassiske (latinske) grammatiks termer gledet ud af de nyere universitetsgrammatikker. Det gælder f.eks. begrebet akkusativ med infinitiv, som Schibsbye behandler under afsnittet "Infinitive" men som i nyere fremstillinger betragtes som non-finitte sætninger. Noget tilsvarende gælder

termen gerundium, der hos Schibbsby og Steller & Sørensen indgår i behandlingen af verbernes syntaks men som i nyere fremstillinger betragtes som verballed i non-finitte sætninger og behandles i kapitler om den komplekse sætning.

Ordklassegrammatik

I kontrast til udviklingen inden for universitetsgrammatikkerne er gymnasiegrammatikkerne i vid udstrækning blevet hængende i den traditionelle ordklassebaserede strukturering af stoffet.

Feltet er bredt, idet der næsten hvert år kommer nye udgivelser på markedet. Af pladshensyn begrænser jeg mig til fire danske udgivelser, som (så vidt jeg kan skønne) har vundet en vis udbredelse og som jeg mener illustrerer udviklingen inden for genren.⁸ At jeg dermed forbigår et stort antal titler skal ikke tages som udtryk for en negativ vurdering af disse værker.⁹

Knud Herløvs *Engelsk Grammatik* var i mange år (vel indtil ind i firserne) gymnasiets standardværk inden for disciplinen. Grammatikken er strengt ordklasseopdelt, og først på de sidste fem sider behandles ordstilling i et kapitel for sig. Det enkelte kapitel tager udgangspunkt i morfologien, formerne og deres brug beskrives en efter en.

Den ret omfattende grammatiske terminologi der anvendes er primært latinsk, dog suppleret med visse danske betegnelser (f.eks. ental-flertal). Endvidere angiver Herløv de tilsvarende en-

gelske betegnelser i parentes. I de fleste tilfælde forudsætter Herløv at læseren kender og forstår den grammatiske terminologi, og kun undtagelsesvis forklares et begreb (f.eks. attributiv og prædikativ).

Det kontrastive princip er styrende for fremstillingen. F.eks. består behandlingen af artiklernes brug i lister over afvigelser i forhold til dansk artikelbrug; det er ikke Herløvs ambition at formidle et overblik over artikelbrug på engelsk.

Disse faktorer: opdelingen efter ordklasser, fokus på morfologien, det ret store latinske begrebsapparat der forudsættes bekendt samt den kontrastive indgangsvinkel til stoffet gør Herløvs grammatik til en god opslagsbog for den grammatisk skolede bruger. Til gengæld hæmmer fremstillingsformen formidlingen af overblik og sammenhængende forståelse af grammatiske fænomener på engelsk.

Ordklasser og lister

Fra midten af firserne kom *Engelsk grammatik med synonymer* af Aase Herkind og Uffe Gravers Pedersen til at afløse Herløv på mange gymnasier. Også denne bog er opbygget efter ordklasseprincippet, men i modsætning til Herløv har forfatterne følt det nødvendigt i forordet at retfærdiggøre deres måde at organisere stoffet på, der med rette kan karakteriseres som traditionel i sammenligning med udviklingen i universitetsgrammatikkerne.

Også opbygningen af det enkelte kapi-

tel er fuldstændig som hos Herløv: først opregnes formerne, så deres brug; der gives lange lister af specialforhold, hvorimod et overblik (f.eks. i form af et skema) kun sjældent formidles.

Fremstillingen er som hos Herløv strengt kontrastiv, f.eks. i afsnittene om artikelbrug: først opregnes alle tilfælde hvor engelsk har artikel og dansk ikke har, derefter alle tilfælde hvor det er omvendt.

Terminologien er pragmatisk, en blanding af dansk, engelsk og latin. Der forudsættes mindre grammatisk grundviden end hos Herløv; f.eks. forklares begrebet adjektiv i første linje af kapitlet om adjektiver: „Adjektiver lægger sig til substantiver og substantiviske led...” (s.20). Mærkeligt nok findes en tilsvarende definition ikke i starten af kapitlet om substantiver.

Trods det lavere terminologiske ambitionsniveau vil vore dages relativt forudsætningsløse elever dog ofte føle sig ladt i stikken af de grammatiske forklaringer i bogen; det er f.eks. de færreste der på egen hånd vil kunne få udbytte af den kortfattede redegørelse for fænomenet passiv.

Det nye i grammatikken er sammenkædningen med egentligt ordbogsstof i synonym-afdelingen, der udgør ca. en trediedel af bogen. Endvidere er eksempelmaterialet mere tidssvarende, men derudover er det svært at få øje på fornyelsen i forhold til Herløv.

Og flere lister

Forlaget Gads gymnasiegrammatik er en bearbejdning af en svensk udgivelse. Den er opbygget efter samme skema som Herløv og Herskind & Gravers Pedersen, både hvad angår kapitelinddeling (der følger ordklasserne) og hvad angår opbygningen af det enkelte kapitel (først former, så deres anvendelse).

Som i Herskind & Gravers Pedersen er terminologien en pragmatisk blanding af latin, dansk og engelsk. Men i modsætning til Herløv gør forfatterne en del ud af at forklare begreberne, og der gives ret grundige indledninger til de enkelte emner. F.eks. indeholder kapitlet om artikelbrug en instruktiv fremstilling af forskellen på almen og bestemt betydning af substantiver som optakt til behandlingen af forskellen på dansk og engelsk brug af den bestemte artikel. Den slags indføring i grammatiske emner finder man ikke i de tidligere grammatikker.

Tendensen fra Herskind og Gravers Pedersen med inddragelse af mere ordbogspræget stof fortsættes i *Gads Grammatik* med lange fortegnelser, f.eks. „Nogle verber der kræver speciel opmærksomhed” samt anoterede lister over konjunktioner og præpositioner.

Styrken i *Gads Grammatik Engelsk* er dens grundighed. Beskrivelsen er mere detaljeret og forklaringerne er fyldigere og mere pædagogiske. Der forudsættes mindre forhåndskendskab til grammatik end i de tidligere grammatikker, og

der formidles mere sproglig forståelse. Også eksempelmaterialet er mere omfattende end hos forgængerne; alle forklaringer ledsages af eksempler.

Svagheden er den samme som hos forgængerne, nemlig at opdelingen efter ordklasser og den morfologiske orientering bremser for forståelsen af syntaktiske sammenhænge. Inddragelsen af mere ordbogsstof betyder at væsentlige dele af grammatikken består af lange lister eller 'fortegnelser', hvilket næppe fremmer forståelsen af sproget som et sammenhængende system.

Farvel til ordklasserne?

Ligesom *Gads Grammatik* er Gyldendals *The Grammar* en dansk bearbejdelse af et svensk værk. Igen udgøres grundstrukturen af den klassiske opdeling af stoffet efter de otte vigtigste ordklasser. På en række punkter er der dog sket en opblødning og modernisering.

Dels dækker nogle kapitler i praksis mere end blot den pågældende ordklasse; det gælder f.eks. kapitlet om substantiver, hvorunder også artiklerne behandles, så fremstillingen i praksis kommer til at behandle nominalfrasens grammatiske kategorier: numerus (inklusive tællelighed), bestemthed og kasus. Dels er fremstillingen udvidet i forhold til den traditionelle, morfologisk orienterede fremgangsmåde, så mange kapitler og afsnit begynder med generelle overvejelser om f.eks. „Betydning og grammatisk funktion“ (s.145). Endelig er der i et vist omfang sket en forskydning af fokus så syntaks

har fået mere vægt; det gælder f.eks. i kapitlet om adjektiver hvor der gøres meget ud af forskellen på beskrivende og klassificerende adjektiver, rækkefølgen af adjektiver der står som underled til et substantiv osv.

Som i *Gads Grammatik* er der gjort en del ud af at forklare begrebsapparatet. Dels løbende i fremstillingen med indledninger til de enkelte afsnit og kapitler, dels i et kort indledningskapitel om 'grammatik og grammatiske begreber'. Terminologien er den kendte blanding af latinsk, dansk og en smule engelsk med enkelte nyttige fornyelser i forhold til de tidligere omtalte værker, f.eks. 'hovedord' (dvs. kerne i en frase).

Alligevel er der områder hvor brugen af de traditionelle begreber hentet fra den latinske grammatik skygger for forståelsen af det engelske sprogsystem, f.eks. i behandlingen af tempussystemet. I stedet for som de moderne universitetsgrammatikker at betragte verbalfrasen som et system af binære valg (præsens / præteritum, perfektiv / non-perfektiv osv.) opregner *The Grammar* fem verbaltider og behandler dem hver for sig og i sammenligning med de (mere eller mindre) tilsvarende danske tider. Afsnittet bliver på den måde til en opremsning af ligheder og forskelle mellem engelsk og dansk i stedet for en demonstration af sammenhængen i sprogsystemet.

Billedet er dog ikke entydigt. En styrke i *The Grammar* er netop bogens evne til ud fra et immanent perspektiv at præsentere stoffet som systemer. Skemaer bruges regelmæssigt til at formidle

overblik, således skema over artikelbrug ved proprier og appellativer (s.17), sammenfatning af relativpronomenernes anvendelse (s.123) osv.

Der gøres en del ud af at vise hvilke valgmuligheder sproget giver brugeren. Forskellige formelle realisationer af en given syntaktisk funktion sammenlignes, f.eks. valget mellem ledsætning, præpositionsforbindelse, nominalfrase og adverbialfrase til at udfylde funktionen adverbialled. Bogen går altså en del steder længere end til blot at give anvisning på hvad der er korrekt engelsk.

Dette aspekt er tydeligst i afslutningskapitlet 'Variationer', der omhandler en række sproglige valgmuligheder (f.eks. pragmatiske valg, sammenhæng /kohæsion vha. sætningsforbindere o.lign.) som tydeligvis ikke har kunnet indpasses i den traditionelle ordklasseopdeling af stoffet. Kapitlet er imidlertid for summarisk til at yde emnerne retfærdighed.

Også kapitlet om orddannelse, herunder ordklaseskift, er en nydannelse som peger fremad i forhold til den traditionelle skolegrammatik.

Sammenfattende må *The Grammar* karakteriseres som et forsøg på en nyorientering i forhold til traditionen, idet bogen gør mere ud af at vise sprogets struktur, lægger større vægt på (syntaktiske) sammenhænge der rækker ud over den enkelte ordklasse og gør mere ud af at bevidstgøre sprogbrugeren om hvilke valgmuligheder sproget stiller til rådighed. Nyorienteringen hæmmes

af den traditionelle, ordklassestyrede opdeling af stoffet, og af at kontrastive hensyn sine steder blokerer for overblikket og for formidling af sammenhængen i det engelske sprogsystem.

Tekstlæsning og grammatik

Den relativt beskedne udvikling inden for genren rejser spørgsmålet om der overhovedet er behov for egentlige lærebøger i engelsk grammatik i gymnasiet? Kan vi ikke klare os med 'fejlstøvsugnings'-øvebøger?

Svaret er nej. Hvis grammatikundervisningen skal have mening, må sproget betragtes i sammenhæng. Det kan efter min mening bedst ske hvis undervisningen i sprog kædes sammen med læsningen af tekster, to discipliner som ellers traditionelt har været holdt skarpt adskilt i gymnasiets engelskundervisning.¹⁰ Grammatikundervisningen bør altså have som et centralt mål at træne eleverne i iagttagelse af sproglige fænomener i de tekster de møder i undervisningen.

En tidssvarende grammatik bør derfor opfylde følgende krav:

- Den skal tage udgangspunkt i den engelske sætnings opbygning (snarere end i ordklasserne)
- Den skal forklare de grammatiske emner indgående og fra bunden i en tidssvarende terminologi (uden at forudsætte terminologisk og grammatisk forhåndsviden)
- Den skal være indrettet på at bruges sammen med en moderne engelsk-engelsk ordbog men uden at den

- overtager ordbogens stof
- Den skal være funktionelt orienteret (den skal formidle forståelse af hvilke sproglige valgmuligheder brugeren har i situationen)
 - Den skal formidle forståelse af grammatiske sammenhænge (snarere end af undtagelser og 'særlige forhold')

Noter

1 Udtrykket stammer fra Peter Harder, "Tværgrammatik - sproglig viden og bevidsthed ved indgangen til gymnasiet", *Klassikerforeningens meddelelser*, juni 1996

2 Anvender man Engelsklærerforeningens blad *AngloFiles* som en afspejling af medlemmernes interesser, får man følgende resultat: af de sidste 10 numre har 8 et litterært eller kulturelt tema, 2 handler om eksamen, ingen har et sprogligt tema.

3 Se også Carl Bache (red.), *Ny forskning i grammatik igangsat af Statens Humanistiske Forskningsråd*, Odense Universitetsforlag 1993 s.31-34

4 Schibsbye, *A Modern English Grammar* (Oxford Univ. Press 1970); Schibsbye, *Engelsk Grammatik 1-4* (Naturmetodens Sproginstitut 1957-66)

5 Steller & Sørensen, *Engelsk Grammatik* (Munksgaard 1966; 2.udgave 1974)

6 Arndt, Preisler og Østergaard, *Kompendium i Engelsk Grammatik* (Akademisk Forlag 1977); Torben Vestergaard, *Engelsk Grammatik* (Schønberg 1985); Bent Preisler, *A Handbook of English Grammar on Functional Principles* (Århus Universitetsforlag 1992).

7 Bache og Davidsen-Nielsen, *Mastering English* (Berlin, Mouton de Gruyter 1997); Hjulmand & Schwarz, *A Contrastive Grammar of English for Danish Students* (Forlaget Samfundslitteratur 1998); Else Barlach, *CALL English. An English Grammar for Danish Students* (Systeme 1998)

8 Knud Herløv, *Engelsk Grammatik* (15.udgave, Gyldendal 1975); Aase Herskind & Uffe Gravers Pedersen, *Engelsk Grammatik med Synonymer* (Kaleidoscope 1984); Bertil Johansson & Michael Stevens, *Gads Grammatik Engelsk* (Gjellerup og Gad 1990); Magnus Ljung & Sölve Ohlander, *The Grammar* (Gyldendal 1996)

9 Af vægtige udgivelser som jeg ikke kommer nærmere ind på kan bl.a. nævnes Flemming Olsen, *Håndbog i Engelsk Grammatik*, Gyldendal 1985; Flemming Olsen, *Basics. Engelsk Grammatik med øvemateriale*, Munksgaard 1997; Mogens Kragh, *Engelsk Opslagsgrammatik*, Gyldendal 1980

10 Se Jeremy Watts, "Grammatik og Lærebogssystemer", *Sprogforum Nr.7*, 1997

Jæger, Kirsten: Interkulturalitet og kompetence – kulturformidling på høje uddannelse. Aalborg, Aalborg Universitet, Center for Sprog og Interkulturelle Studier, 1999. 246 s.

Language Teaching & Language Technology. Ed. by Sake Jager, John Nerbonne, Arthur van Essen, Lisse, Swets & Zeitlinger, 1998. 234 s.

Linguistic Minorities in Central & Eastern Europe. Ed. by Christina Pratt Paulston & Donald Peckham. Clevedon, Multilingual Matters, 1998. 289 s

Lorentsen, Annette: Deutsche Phonetik im Fernstudium. Ein Studienbuch für das Selbststudium. Aalborg, Aalborg University Press, 1999. 47 s.